

Teológia v cirkevnom profesijnom vzdelávaní Pavel Hanes

Od čias osvietenstva sa v európskom myslení spája viera v ľudské možnosti a pokrok s požiadavkou prístupnosti vzdelania pre všetkých. Diela ako boli *Some Thoughts Concerning Education* (Locke, 1692), *Émile ou de l'éducation* (Rousseau, 1762) *Die Erziehung des Menschengeschlechts* (Lessing, 1778) nielen zdôrazňovali význam vzdelania pre človeka,¹ ale ho aj sekularizovali² a idealizovali.³

Vedecko-technický pokrok znamenal, že cirkev nedokázala zabezpečovať na svojich školách vzdelanie, ktoré by bolo na najvyššej vedeckej úrovni.⁴ A hoci toto platí predovšetkým o vyššom školstve, cirkev prestala byť vrcholným arbitrom kvality a modernosti vzdelania. Známe sú dejiny niektorých amerických univerzít, ktoré boli založené cirkvou na vzdelanie svojich pracovníkov, a ktoré sa postupne dokonale sekularizovali.⁵

V tejto situácii cirkev, aj keď sotva môže zakladať univerzity, ktoré by vo všetkých vedeckých odboroch zohľadňovali kresťanskú vieru, stále musí mať na mysli, že jej profesijní pracovníci by mali byť pripravení komunikovať aj s vysokoškolsky vzdelanými ľuďmi o problémoch, ktoré sa týkajú kresťanskej viery a kresťanského svetonázoru. Väčšinou ide o problémy, ktoré sú na rozhraní vedy a filozofie/teológie, takže je potrebná znalosť nielen filozoficko-teologických problémov, ale aj istá znalosť problémov z daného vedného odboru. Tieto požiadavky sú nesmierne náročné a zvyčajne vedú ku kritike zo strany profesionálov oboch strán.⁶ Pri súčasnej explózii výskumov a informácií jednoducho nie je možné byť rovnako dobrý vo viacerých vedných odboroch.⁷

Ak sa napriek týmto ťažkostiam pokúsim načrtnúť možnosti teologického vzdelania cirkevných pracovníkov, ktorí by mali byť pripravení na rozhovor s človekom, ktorý je pod stálym vplyvom médií, popularizácie vedy, reklám a neustávajúceho toku správ, je to preto, že teológia umožňuje cirkevnému pracovníkovi odhaľovať rozhrania, kde veda prechádza do ideologického výkladu a propagandy, reklama sa stáva zvestovaním sekularizmu, alebo informácia je zneužitá na psychologickú manipuláciu.

Boj o formovanie identity moderného človeka

Cirkev pri "súboji" s médiami o formovanie identity súčasného človeka "ťahá za kratší koniec" a sotva je možné predstaviť si, že by sa situácia mohla zmeniť tak, že sa vzdelanie a médiá dostanú do rúk cirkvi. Toto však zďaleka neznamená, že by sa cirkev mohla alebo dokonca mala vzdať svojej úlohy teologicky reflektovať sekularizovaný vzdelávací proces a médiá a nepripravila svojich pracovníkov na dialóg.

Inteligentný dialóg vyžaduje poznanie faktov a pochopenie partnerových argumentov, ktoré v dialógu používa. V našom prípade sú partnermi cirkvi médiá a sekulárne vzdelanie,

¹ "Vzdelanie je zjavenie, ktoré sa odohráva (*geschieht*) pri jednotlivom človeku." (LESSING, G.E. *Die Erziehung des Menschengeschlechts*, §2.)

² Podľa Rousseaua sú tri veci, ktoré vstupujú do vzdelávacieho procesu u človeka: príroda, ľudia a veci (ROUSSEAU, J.-J. *Émile*, I/15.)

³ "Nullum numen abest si sit Prudentia." (LOCKE, J. *Some Thoughts Concerning Education*, II/200.)

⁴ K tomu došlo nielen kvôli proticirkevným námietkam novodobého skepticizmu, ktorý odmietal cirkevné vzdelanie pre jeho dogmatické zameranie, ale aj z praktických dôvodov potreby pokryť stále náročnejšie požiadavky na odbornosť v jednotlivých vedách,

⁵ Napr. Harvard, Yale, Princeton.

⁶ POLKINGHORNE, J.C. *One World*, p. xvi. (Autor anglikánsky kňaz a bývalý profesor matematickej fyziky v Cambridge)

⁷ Treba však poznamenať, že diskusie sa väčšinou nevedú s odborníkmi, ale s ľuďmi, ktorí sú s výsledkami vedy oboznámení na populárnej úrovni - hlavne prostredníctvom médií. Tu pribúda ďalší problém - simplifikácia a ideologizácia vedy.

prípadne to, čo sa zovšeobecne nazýva "veda".

Keď sa s takýmto postojom pozrieme na svet vzdelanosti a médií, môžeme ho po krátkej analýze charakterizovať ako prameň hlbokých rozporov, ktoré je potrebné v profesijnom vzdelávaní cirkvi zohľadňovať. Pritom sa treba vyhnúť dvom krajným postojom: na jednej strane prílišným obavám zo sekulárnej vzdelanosti a vplyvu médií, akoby boli prameňom všetkého zla a na druhej strane prehnanému obdivu a uznaniu, ktoré vedie k ústupu z teologických pozícií.

(1) Rozpory, ktoré mediálny svet vytvára je možné vyjadriť v niekoľkých paradoxoch. Na jednej strane je to veľká a neustále rastúca náročnosť na intelekt. Napríklad už základná orientácia vo svete elektronických médií vyžaduje schopnosť ovládať zložité prístroje (počítače, ovládač, mobily ap.). Nové komunikačné technológie sú schopné vytvoriť svet virtuálnej reality, v ktorom sa stiera rozdiel medzi "reálnou realitou" a "realitou nereálnou". Ideologizácia vedeckého poznania (interpretácia faktov prostredníctvom svetonázoru) sa potom vo svete virtuálnej reality stáva súčasťou "reálnej reality" bez toho, aby si to objekt propagandy stihol všimnúť. Obzvlášť ak nie je odborníkom na vedecké fakty, ktoré sú mediálne upravené (selektované, popularizované a interpretované) pre konzum bežného poslucháča.

Proti tejto intelektuálnej náročnosti a vysoko rozvinutej technickej zručnosti (zvlášť mladej generácie) stojí v príkrom rozpore spirituálna nechápavosť, až akýsi analfabetizmus moderného človeka, ktorý je zaplavený informáciami, ale stratil schopnosť zamyslieť sa. Kresťanská spiritualita predpokladá ochotu zaoberať sa transcendentnými problémami, ktoré sú nastolené atribútmi Boha. Božia vševědúcnosť, všadeprítomnosť, prozreteľnosť je len niekoľko základných Božích vlastností, s ktorými sa veriaci musí zaoberať. Ak k tomu ešte pridáme dnes všadeprítomný problém teodicey, vidíme, že kresťanská viera nemôže zdravo existovať bez premýšľania a meditácie. K spirituálnej negramotnosti moderného človeka však patrí aj neznalosť biblických príbehov, dejín kresťanstva a základných teologických doktrín. Takže človek, ktorý ďaleko prevyšuje predchádzajúce generácie v znalostiach prírody a techniky, je zároveň úplným začiatočníkom, pokiaľ ide o teologické vedomosti a spirituálne zručnosti.

(2) Ďalší rozpor, ktorý je vo vzdelávaní a médiách mohutne prítomný, je protirečenie medzi proklamovaným odmietaním každého násillia, zdôrazňovaním tolerancie a dôstojnosti každého jednotlivca a rastúcim využívaním násillia a krutosti vo filmovom umení, elektronických hrách a svetovom terorizme.⁸ Tolerancia je až netolerantne požadovaná (obzvlášť od kresťanov) už na úrovni vyjadrenia vlastného presvedčenia. Ideálom sa stáva akési nad-náboženské presvedčenie, ktoré pripúšťa správnosť každého náboženstva alebo filozofie. Naproti tomu médiá (špeciálne reklama) zvestujú idologizáciu ega, zvyšovanie náročnosti životného štýlu a nepriame pohrdanie starobou a slabosťou. Teoreticky je teda moderný človek vysoko tolerantný a pripravený rešpektovať akýkoľvek názor, ale prakticky je vychovávaný k sebecktu, neskromnosti a obdivu násillia v populárnom umení.

(3) Podobný rozpor sa prejavuje aj medzi humanizmom, ktorý je v politike reprezentovaný demokraciou a v ekonomike sociálnymi opatreniami a etickým úpadkom, ktorý sa prejavuje v korupčných škandáloch medzi politikmi, podnikateľmi a dokonca aj cirkevnými hodnosťármi. Moderný človek je tak z jednej strany bombardovaný vyhláseniami o hodnote ľudského života, o rovnosti všetkých ľudí bez ohľadu na rasu, vzdelanie, či majetok, kým z druhej strany ho médiá ostreľujú správami o korupcii, hroziacich alebo uskutočnených teroristických útokoch, pestovaní embryí alebo uzákonenej eutanázii. Teória o humanizme a rovnoprávnosti je takto v praxi nielen spochybňovaná, ale v psychike konzumenta médií priamo potieraná.

⁸ Umenie, hry a terorizmus majú síce málo organicky spoločného, ale v médiách sa stávajú zdrojom rovnakého posolstva o násillí a strachu.

(4) Možno psychicky najväznejšie protirečenie, ktoré prichádza k modernému človeku z médií, je v tom, že svetu stále väčších technických možností, ktoré sľubujú akoby bezhraničné možnosti pre človeka budúcnosti, hrozí v blízkej budúcnosti koniec. Zbrane hromadného ničenia v rukách teroristov, nevyliciteľné choroby, globálne otepľovanie, či zrážka s kométou sú len niektoré príklady z množstva, ktoré sa vyskytujú v správach a populárnovedeckých programoch.

Ak má cirkev v takomto rozporuplnom prostredí pôsobiť ozdravne, jej pracovníci musia byť pripravení na najpodivnejšie extrémny a psychologické ťažkosti. Mojou úlohou však nie je zaoberať sa pastorálnym poradenstvom v tejto situácii, ale tým, aké tu má miesto teoretická teológia. Tu treba poznamenať, že v situácii, ktorá je opísaná vyššie, sa pomoc takmer vždy očakáva od *praktickej* teológie a teoretická teológia býva považovaná za príliš odťažitú, dogmatickú (v zmysle "skostnatelá") a veci len komplikujúcu ťažkými teologicko-filozofickými problémami. Je to známa pravda, že teoretickú teológiu nie je ľahké aplikovať v situáciách, ktoré vyžadujú upokojenie a liečenie napätej psychiky. Na druhej strane nesmieme zabúdať, že vyššie spomínané protirečenia vyvolávajú otázky, na ktoré odpovedá buď filozofia alebo práve teoretická teológia. Problémy poznateľnosti pravdy, hodnoty ľudského bytia, etických noriem a nádeje do budúcnosti sú hlboko teologické a pomoc človeku v psychickom napätí spočíva nielen v praktickej pomoci, ale aj v nájdení odpovede na jeho filozoficko-teologické otázky.

Pokúsím sa v krátkosti ukázať, ako je možné teoretické teologické vedomosti využiť pri komunikácii s ľuďmi, ktorí sa nachádzajú v zmatku vyššie uvedených rozporov. Pokiaľ ide o prvý zo spomínaných paradoxov, ak chce teológ komunikovať s človekom súčasnosti, nemôže ostať pri tradičných formuláciách viery, ale musí skúmať ich aktualizáciu (bez akomodácie) v zmysle Thielickeho tvrdenia, že "dejiny teológie nie sú v podstate nič iné ako dejiny pokusov o oslovenie".⁹ Osloviť súčasníka teológiou znamená pochopiť ducha kresťanskej teológie tak, aby sa pri "preklade" do jeho reči nestala niečím iným, ako práve kresťanskou teológiou. Tento "preklad" je stále zložitejší, keďže človek nosí v sebe čím ďalej tým viac vedomostí, s ktorými si nevie rady, a ktoré sú v ňom ako "...nestráviteľné kamene, ktoré občas poriadne v jeho tele hrkocú..."¹⁰ Tieto nestrávené vedomosti síce dodávajú pocit sebavedomia, ale pre pochopenie kresťanskej spirituality nie sú nič platné. Úloha teológa je teda nielen "preložiť" starú teológiu do novej reči, ale preložiť ju do "detskej" reči človeka, ktorý má začiatocnicke problémy so samotnými kresťanskými pojmami. Je viac ako potešujúce, že podobný "preklad" nachádzame už v Ježišových podobenstvách. Kto chce osloviť moderného človeka, musí sa naučiť "metaforizáciu teologickej reči".¹¹

Ďalší rozpor (medzi odmietaním násilia a jeho stálou prítomnosťou v médiách) sa principiálne dotýka teologického problému poznateľnosti Boha a zvestovania evanjelia, keďže súčasný pluralizmus sa zhoduje na tom, že "vlastniť, poznať, postihnúť sú synonymá moci".¹² V tomto duchu sú "radikálni kresťania" porovnávaní s islamo-fašistami, ktorí uskutočnili útok 11. septembra 2001.¹³ Kresťanská teológia má cirkevného pracovníka informovať, že viera v kresťanské poznanie pravdy sa v kresťanstve nespája s *násilím*, ale so *sebaobetovaním*, a že zvestovanie evanjelia nie je *donucovanie*, ale *svedectvo*,¹⁴ ktoré predpokladá slobodné rozhodnutie. Fyzické násilie, či už reálne alebo virtuálne, je zásadne

⁹ THIELICKE, H. *The Evangelical Faith I*, s. 25.

¹⁰ NIETZSCHE, F. *Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben*, 4. (Nietzsche toto vyhlásil o historických znalostiach, ale platí to o všetkých "nestrávených" vedomostiach a informáciách.)

¹¹ "Neznáme slová vedú len k nedorozumeniu, bežné slová hovoria len to, čo už vieme, je to práve metafora, ktorá nám umožňuje uchopiť niečo nové." (RICOEUR, P. *The Rule of Metaphor*, s. 37.)

¹² LÉVINAS, E. *Le même et l'autre*. In: DERRIDA, J. *Násilí a metafyzika*, s. 36.

¹³ <http://www.cnsnews.com/ViewCulture.asp?Page=/Culture/archive/200609/CUL20060914a.html>

¹⁴ Pojem "svedectvo" nadobudol po prevzatí z gréčtiny význam "utrpenie" prostredníctvom skúseností prvých kresťanov, ktorí boli "svedkami" - martýrmi Krista.

iného typu, ako vyjadrenie náboženského presvedčenia, ktoré k násiliu nevyzýva. Kresťanská teológia tu vstupuje do diskusie doktrínou o eschatologickom naplnení spravodlivosti a odmietnutí ako radikalizmu tak aj kompromisu, pretože "...jedine v Ježišovi Kristovi sa rieši vzťah medzi tým, čo je posledné [eschatologické] a tým, čo je predposledné [časové]."¹⁵

Humanizmus je moderné heslo, ktoré umožňuje vstup do verejnej diskusie. Že tu nie je nič v poriadku je vidieť podľa toho, že táto humanistická viera v hodnotu človeka pričasto ostáva na úrovni proklamácií, kým v praxi sa človekom narába ako so živočíchom, ktorý je síce vrcholom evolučnej reťaze, ale vo svojej podstate je to len lepšie organizovaná hmota. Takýto humanizmus ľahko prehráva v súboji s honbou za peniazmi, pohodlím alebo postavením. Teologická antropológia, ktorá v človeku vidí bytosť stvorenú na Boží obraz (Gn 1:26,27) a zároveň vzbúrenú proti Stvoriteľovi, je nevyhnutnou teoretickou výstrojou cirkevného pracovníka, ktorý má v tomto zmätku konštruktívne pomáhať.

Na rozpor medzi bezhraničnými možnosťami moderných technológií a ohrozením sveta globálnou katastrofou teológia odpovedá etikou svätosti a doktrínou a Božej prozreteľnosti. Etická svätosť v podstate znamená, že človek tu nie je len sám pre seba a jeho schopnosti a možnosti majú byť podriadené Božej vôli. Ale ani vzbúrený človek, ktorý svätosť zavrhol, nemôže zásadne zmeniť Božie plány a zabrániť eschatologickému príchodu Kráľovstva Božieho.

Formovanie identity teologickým vzdelávaním

Ak má teologické vzdelávanie pripraviť pracovníkov cirkvi na zložitú situáciu, nijako nemôže ostať vo svojich "vežiach zo slonoviny", ale musí reagovať na hlbšie poslanstvo médií, ktoré je ukryté pod povrchom záplavy informácií. Profesionálny pracovník cirkvi by sa mal naučiť reagovať nielen na informáciu, ako je podávaná, ale rozumieť jej filozoficko-teologickému pozadiu, ktoré je často nereflektovane prijímané aj kresťanmi.

Diskusia teológie s médiami

Diskusia na tejto úrovni používa teoretickú teológiu na odhalenie svetonázoru, či "agendy", ktorá je implicitne prítomná v mediálnej informácii. Niektoré z nich sú dostatočne zrejme aj pre neteológa - evolucionizmus, relativizmus alebo ateizmus... Pozadie niektorých si však treba naštudovať, pretože nie je také ľahké odhaliť monistický svetonázor za aplikáciou prírodovedeckej metódy na metafyzické problémy, alebo deifikáciu človeka za populárnou kritikou Boha, ako to odhalil Max Scheler, keď konštatoval, že humanitárna "...lásky k človeku je výrazom potlačeného odmietnutia a odporu voči Bohu".¹⁶

Na politickej rovine často dochádza takmer k stotožneniu demokratických politických ideálov s kresťanstvom. Kresťanská teológia tu upozorňuje na to, že Ježiš nás učil modliť sa o *teokraciu* ("príď tvoje kráľovstvo"), a že demokracia bez kresťanských etických hodnôt rýchlo sa rýchlo stane obeťou demagógov a populistov. Vzťah štátnej moci a cirkvi nie je ľahké vyriešiť, kresťanská teológia však varuje pred idealizáciou ľudskej schopnosti uskutočniť spravodlivú spoločnosť, hoci aj v organizovanom štáte vidí "poriadok Božej milosti".¹⁷ Za priveľkými sľubmi politikov bude vždy rozoznávať snahu uskutočniť ideál, ktorý Heine vyjadril vo veršoch:

Den Himmel überlassen wir
Den Engeln und den Spatzen

¹⁵ BONHOEFFER, D. *Ethik*, s. 148. (Poznámky v zátvorkách pridal PH.)

¹⁶ SCHELER, M. *Ressentiment*, s. 85. (Tieto pohnútky analyzoval aj Dostojevskij v diele *Bratia Karamazovci*.)

¹⁷ BARTH, K. *Christengemeinde und Bürgergemeinde*, s. 52.

(Nebo prenecháme anjelom a vrabcom.)¹⁸

Okrem ideologického (filozoficko-teologického) pozadia médiá obsahujú aj ekonomické posolstvo, implicitné aj explicitné poučenia ako zbohatnúť a dosiahnuť tak šťastie. Starodávnu múdrosť o šetrení, striedmosti a sebaovládaní nahradili reklamné výzvy k vášni, neobmedzenému užívaniu a mŕňaniu peňazí. Za vlastníckym módom existencie Erich Fromm odhalil "mŕtvy vzťah",¹⁹ ale akumulácia majetku sa v médiách prezentuje ako rast hodnoty ľudského života. Naproti tomu kresťanská teológia neodmieta vlastníctvo, ale ani ho neidealizuje. Odpoveďou je využitie majetku na *dávanie* z kresťanskej lásky. Svet a majetok v kresťanstve nie je ani stirnerovské absolútne sebecké vlastníctvo,²⁰ ani proudhonovská krádež,²¹ ale je to prostriedok, ktorým môžem vyjadriť Boží postoj k svetu, postoj *bohatého*, ktorý je ochotný *schodobnieť*, aby *obohatil* iných (2Kor 8:9).

Teologické odpovede na ťažké otázky nie sú jednoduché a tu som sa pokúsil len ukázať, že *existujú*. Neznamená to, že sú vyčerpávajúce, ale sú schopné ponúknuť alternatívu k sekulárnemu svetonázoru podsúvanému médiami a populárnou kultúrou.

Charakter cirkevného teologického vzdelávania

Okrem obsahu cirkevného vzdelávania, ktorý je v našom prípade daný systematickou teológiou a tematizovaný diskusiou s médiami, je potrebné zdôrazniť aj dvojaký charakter teologického poznania. Na jednej strane je tu racionálne poznanie charakteristické propozíčnym myslením a logickou argumentáciou. Na druhej strane je kontemplatívne poznanie charakteristické intuitívnou experiencialitou, ne-propozíčnym vnímaním a uctievaním nevysloviteľného. Tento rozdiel charakterizoval Augustinus ako rozdiel medzi *scientia* a *sapientia*.²² U Pascala je to rozdiel medzi *l'esprit de Géométrie* a *l'esprit de finesse*,²³ čo je možné preložiť ako "geometrické myslenie" a "intuitívne myslenie". Kým princípy geometrického myslenia sú "hmatateľné" a sotva kto ich môže prehliadnuť, princípy intuitívneho myslenia sú nenápadné, je ich mnoho a ľahko sa dajú prehliadnuť, hoci sú pred očami každého človeka.

Racionálne teologické poznanie vyjadruje *presvedčenie*, ktoré je nevyhnutnou súčasťou každého normálneho etického postoja.²⁴ Toto presvedčenie je nevyhnutne zložené z množiny *propozícií*, ktoré je možné nazvať aj krédom alebo svetonázorom. Podopreté je faktami a zdôvodňované argumentami. Preto teologická príprava musí spočívať ako v štúdiu a zhromažďovaní vedomostí, tak aj v nadobúdaní logického myslenia a zručnosti argumentácie. Tento typ poznania je od dôb Descartesa hlavnou a často jedinou metódou, o ktorej epistemológia uvažuje.

Naproti tomu kontemplatívny, "pasívny" typ poznania, ktorý apoštol Pavel označuje ako "byť Bohom poznaný" (Gal 4:9) a Brunner nazýva *Pravda ako stretnutie*,²⁵ spočíva v spirituálnej skúsenosti, ktorá síce neprotirečí teologickému poznaniu vyjadrenému v propozíciách, ale je to poznanie *ineffabilné*, nekomunikovateľné v pojmoch. Aristoteles takéto non-diskurzívne poznanie prirovnáva k dotyku a považuje ho za najvznešenejší ľudský

¹⁸ HEINE, H. *Wintermärchen I*.

¹⁹ FROMM, E. *Mít, nebo být?*, s. 96.

²⁰ "Všetky veci sú len materiál, ktorý používam." (STIRNER, M. *Der Einzige und sein Eigentum*, 398.)

²¹ "Vlastníctvo je krádež." (PROUDHON, P.-J. *Qu'est-ce que la propriété?*, s. 132.)

²² AUGUSTINUS *De Trinitate*, XII-XIII.

²³ PASCAL, B. *Pensées XXXI*.

²⁴ "...keď som sám bez vlastného presvedčenia, neuznávam ho ani u ostatných" (HAHNE, P. *Konec legrace*, s. 43.)

²⁵ BRUNNER, E. *Wahrheit als Begegnung*.

výkon.²⁶ Táto "najvznešenejšia schopnosť" dotyku s poznávaným bez diskurzu je vlastná predovšetkým deťom, preto Ježiš varuje, "ak sa neobráтите a nebudete ako deti, nevojdete do nebeského kráľovstva..."²⁷

Presvedčivosť kresťanskej teológie stojí teda na dvoch pilieroch - propozicionálnom poznaní Božieho slova a kontemplatívnej experiencii Boha, ktorý pozná mňa. Pre cirkevného pracovníka v zložitom svete médií je nevyhnutné, aby vo svojej príprave bol rovnako oboznámený s oboma typmi teologického poznania a pripravoval sa na svoju prácu ako získavaním vedomostí a rozvíjaním rozumu (*ratio*), tak aj prehĺbovaním svojej kresťanskej spirituálnej skúsenosti (*experientia*).

²⁶ "...táto schopnosť vlastnenia je božský prvok, ktorý myslenie, ako sa zdá, obsahuje." (ARISTOTELES *Met.* 1072b, 20.)

²⁷ Mt 18:3